

דבר העורך

זהו הגיליון השני של כתב העת **חברה, צבא וביטחון לאומי** - ביטאונה של אגודת חוקרי צבא-חברה בישראל בשיתוף פעולה עם "מערכות" בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי. הופעת הגיליון מבשרת על המשכיות, הכרה ושינוי.

ההמשכיות היא בעצם הוצאת הגיליון אשר גם בו, כמו בגיליון הראשון, נכללים חמישה מאמרים שנבחרו לפרסום מתוך מספר הולך וגדל של עבודות שהוגשו לשיפוט. בין אלה שלא נכנסו לגיליון הנוכחי היו כמה מאמרים טובים, וחלקם ימצאו את הדרך לגיליונות הבאים. זו ההזדמנות להודות שוב לא רק למגישים אלא גם לשופטים ולשופטות המקדישים מזמנם, עושים מלאכה מקצועית מצוינת ומאפשרים לשמור על אמות מידה ראויות לאיכות המאמרים היוצאים לאור.

ההכרה היא האישור, שהתקבל, בסוף ספטמבר, ולפיו **חברה, צבא וביטחון לאומי** עומד בקריטריונים שהוצבו על ידי הוות"ת (הוועדה לתכנון ולתקצוב) להכללה ברשימת כתבי העת המשרתים את מודל התקצוב של המוסדות האקדמיים בישראל. הכרה זאת חלה כבר על המאמרים המתפרסמים בגיליון הנוכחי, ונותנת גושפנקא לאיכות המקצועית שאליה חתרו כל העושים במלאכה מאז נהגה דבר הקמת כתב העת. תודה לכולם ובמיוחד לפרופ' עוזי בן-שלום, ד"ר איתמר ריקובר וגב' לירז ריינוס על פועלם לקידום האישור.

השינוי הוא התוספת של מדור ביקורת הספרים המופיע בגיליון זה. הפעם עשינו הפרדה בין מאמר ביקורת החודר לעומק גדול מהמקובל בנושא כבד משקל במיוחד, ובין ביקורות ספרים רגילות שגם הן אינן קצרות. הבחנה זו יכולה, אך אינה חייבת להתקיים גם בגיליונות הבאים. מי שתחליט על כך היא פרופ' אילת הראל-שלו מאוניברסיטת בן-גוריון, שהסכימה לקחת על עצמה את תפקיד עורכת המדור החל מהגיליון הבא. נדמה לי שאין ספק בכישוריה ויכולותיה לבצע את התפקיד ולקדם את הנושא. תודה אילת ובהצלחה. ועתה לגיליון עצמו.

חמשת המאמרים המופיעים בגיליון זה משקפים את הפנים המורכבות של תחום הדיון בחברה, צבא וביטחון לאומי בישראל. המאמר הפותח של אבנר כהן, שואל שאלה שעד היום לא קיבלה תשובה בהירה דיה בדיון הציבורי: מי שולט בנכסיה הגרעיניים של מדינת ישראל? כהן, החוקר את הנושא שנים רבות, מציג כאן את הדרך שבה עוצבו דפוסי השליטה בנכסים ואת המענה שניתן לבעיה בשני היבטים שונים: האחד הוא ממד העמימות, שאינו רק נוסחה דיפלומטית שנועדה להתמודד עם לחצים חיצוניים אלא גם ביטוי למדיניות מעשית. "העמימות במקרה הישראלי" קובע כהן, "פרושה גם עשרה קבין של זהירות, שהחשוב ביניהם, כך ניתן להניח, הוא הפרדה בין נכסים צבאיים ובין נכסים גרעיניים". ההיבט השני הוא שאלת השליטה, כלומר למי

נתונה הסמכות בישראל לקבל החלטות בנושא. כאן, גורס כהן, הנוהל שהתקבע בצורה ברורה הוא שבשל רגישות הנושא והשלכותיו, ההחלטות לא תתקבלנה על-ידי אדם אחד אלא על-ידי שני אנשים. האחד יהיה תמיד ראש הממשלה והאחר יהיה על-פי רוב שר הביטחון. כאשר אדם אחד ממלא את שני התפקידים - יהיה האדם האחר שר בכיר בממשלה.

בשל חשיבות הנושא, ייחודיותו והמשמעויות הגלומות בו, המאמר חורג באורכו מהמכסה שנקבעה מלכתחילה בכתב העת. אין לראות בכך משום תקדים העלול להפוך לשגרה. שאלת המוטיבציה לשרת בצבא הייתה בבחינת עניין ברור ומוסכם בחברה הישראלית עד לפני כ־20 שנה. לנוכח השינויים החברתיים, שינויים במאפייני הלחימה ושינויים בשיח הציבורי, מציעים ענת וולדמן, רוני טיארג'אן ואורן גל בחינה מחדש של המניעים לבחירת מסלול השירות הצבאי. מחקרם מנתח את הסוגייה, ומאתר שבע קטגוריות של מוטיבציות המניעות מועמדים ומועמדות לשירות ביטחון בבואם לנתב את דרך השירות הצבאי. אלה, לצד השונות באופן שבו נתפסים מסלולי השירות השונים בצה"ל ומידת ההתאמה האישית של המלש"ב לתפקיד, מייצרים סביבה מורכבת שבה המערכת הצבאית צריכה לתמרן בזהירות כדי להתאים בין המוטיבציה של היחיד לבין צרכי צה"ל.

"אנתפאדת היחידים", גל הטרור בישראל ובשטחים בין ספטמבר 2015 ואוקטובר 2016, העלה על הפרק בצורה בולטת מבעבר סוג של מעשי אלימות שקיבלו פחות תשומת לב מחקרית קודם לכן. מאמרם של עוזי בן-שלום, רינת משה, רוני מש ועמית דביר, מנתח את דפוס האלימות הזו על בסיס מידע שנאסף ממצלמות אבטחה ומכשירי טלפון ניידים - אמצעי איסוף חדשים יחסית שבעבר לא עמדו לרשות החוקרים. המאמר מצביע על שלושה גורמי יסוד - התוקף, משבש התקיפה, וההמון - המעצבים כל מעשה תקיפה לגופו. על בסיס ניתוח מיקרו-סוציולוגי זה הוא מנטרל מניפולציות של אמצעי התקשורת, הממשלה, או ארגוני הטרור, ומאפשר להבין טוב יותר את הדינמיקה של מעשי טרור של יחידים.

רעיון "ההפיכה במהופך", כלומר השפעת קבוצות אזרחיות על שירות המילואים בצה"ל, עומד במרכז מאמרו של אופיר קבילו. המחקר בוחן את השפעת העמותה למען משרתי מילואים על חוק המילואים מ־2008, שעוצב בצל מלחמת לבנון השנייה ומחאת המילואים שבאה בעקבותיה. הוא מוצא כי תהליך ההתדיינות של העמותה עם המחוקקים יצר בפועל ערוץ "עוקף צבא", השפיע על אופיו של החוק והוסיף נדבך נוסף של פיקוח אזרחי על הצבא באמצעות גוף חוץ-ממסדי. לכך מעריך קבילו תהיינה השלכות גם בעתיד, כאשר לצד ערכי ביטחון וסולידריות המשותפים לכל החברה תעוצב המערכת הצבאית גם על-ידי תביעות של המשרתים עצמם וקבוצות אינטרס שונות.

המאמר האחרון בגיליון זה, בדומה למאמר הפותח, חורג מן הדיון הסוציולוגי המקובל על יחסי חברה-צבא בישראל ונותן ביטוי לשאיפתנו להרחיב את מעטפת הדיונים בחברה, צבא וביטחון

לאומי לתחומים נוספים. המאמר, פרי עטו של אדם צחי, עוסק אמנם בתופעה שהופכת להיות מרכזית בחברה הישראלית אבל מזווית אחרת, כעולה מכותרתו: "היסטוריוגרפיה של הלם הקרב על המסך הישראלי. צחי מתאר ומנתח ארבעה שלבים בהתפתחות הדיון הפילמאי בתופעת הלם הקרב, החל בתקופה שהחלה עם קום המדינה והסתיימה לאחר מלחמת יום הכיפורים, שבה הנושא לא היה קיים, ועד ימינו כאשר תופעת הלם הקרב הופכת להיות דומיננטית בקולנוע ובטלוויזיה. בסיכום הדיון המאמר מצביע על כך שהטיפול הקולנועי בבעיה משקף שלבים דומים לאלה שעוברים הלומי הקרב עצמם וחברות שעברו טראומות לאומיות, בראש ובראשונה הדחקה ואחריה היזכרות המסייעת להתמודד עם החוויה הקשה.

מילה אחרונה על העתיד הקרוב: במהלך חודש פברואר 2022, עתיד להתקיים כנס כנרת השישי של אגודת חוקרי צבא חברה בישראל. הפעם יעסוק הכנס בנושא "חברה, צבא וביטחון לאומי בישראל - אתגרים והזדמנויות בעידן של שינוי, מורכבות ואיודאות", נושא שגם יעמוד לדיון בגיליונות הבאים של כתב העת.

פרופ' אורי בריוסף

עורך ראשי חברה, צבא וביטחון לאומי